

BASINDA ÖZDENETİM

Faruk UĞURLU*

Toplumların gündemindeki en önemli sorunlardan biri, olayların, tam doğru ve eksiksiz biçimde aktarılıp aktarılmadığı konusudur. Toplumun bilgilendirilmesi görevi çeşitli kurumların yanı sıra kitle iletişim araçlarında çalışanlara düşmektedir. Gazeteciler Radyo Televizyon çalışanları ya da tüm iletişimciler. Bu iletişimcilerden olan gazeteciler kamuoyunun bağımsız temsilcileri olduğu için sık sık mesleki sorunlarla karşılaşmakta, resmî müdahale olmadan bir çözüme ulaşma zorunluluğu içinde birtakım kurallar ve yöntemler geliştirmek durumunda kalmaktadırlar. Basında özdenetim diye tanımlanan konu, işte bu kuralların yöntemlerin bütünüdür. Özdenetim hiçbir yasaya göre suç olmadığı halde, ahlâk kurallarına aykırı sayılan yazılardan dolayı gazetecilerin sadece meslekî açıdan denetlenmesidir.

Basında özdenetim farklı iki anlam taşır. Gazetecilerin kendi kendini kontrolü anlamının yanısıra, basın çalışanlarının ve organlarının kendi istekleriyle oluşturdukları kuralların uygulanmasını sağlayan organ anlamını da taşımaktadır.

Basının kendi istekleriyle oluşturduğu sistem, ancak sanayileşmiş demokratik toplumlarda yani özgürlük ve rekabet ortamlarında gerçek anlamıyla yerine getirilebilir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, devlet tarafından kurulmuş ya da gayriresmî olarak devletin denetiminde olan türleri vardır.

(*) Açıköğretim Fakültesi

Teorik olarak sansürün Anayasa'da yasak olmasına rağmen, özdenetim kavramı bir meslek-içi düzenleme olduğu için bunun Anayasa'ya aykırı olmadığı düşüncesi gelişmiştir. Aynı zamanda bu kuralara uymak zorunluluk değil, kişinin özgür iradesine bağlı bir olaydır.

İletişimcinin haklarını ve sorumluluğunu belirleyen ve yaygın deyişle basın ahlakı, basının kendi kendini denetimi ve bunların uygulanmasını gözeten basın konseyi, medya konseyleri, basın ombudsmanları, (ombudsman'lık İskandinav ülkelerinde görülen bir uygulamadır. Tek kişinin devamlı hakemliği) veya gazeteci odaları olarak ortaya çıkmıştır.

1- Basın Konseyi:

Kamu yararına bağımsız bir gözlemcilik görevi üstlenen basını da gözlemesi gerektiği inancıyla ortaya çıkan basın konseyinin ilk uygulaması 1916 yılında İsveç'te görülmüştür. Basın mensuplarından başka halktan temsilcilerin de katılabildiği haberler, yorumlar sonucu onurları çıkarları zarar gören kişilerin şikayetleri üzerine konuyu inceliyerek sonucunu kamuoyuna duyurmaktır. Konsey kuralları kendisi koyacaksa, yine iki olasılık vardır: Konsey ya hemen harekete geçer ya da deneylerin ışığında hareket etmek için bekler. Konsey ihfallelere dikkatini çekmesi için halka güvenirse de soruşturma başlatmak hakkına sahiptir.

Görevleri:

- Hükümetin ihmali ya da husumetine karşı haber alma özgürlüğü için mücadele etmek, konsey istenen yasalar konusunda danışmanlıkta bulunarak dördüncü kuvvet ile diğer üçü arasındaki ilişkiyi iyileştirmeye çalışır ve kısıtlayıcı yasa önermelerine ya da yönetimin haklarına el uzatmasına muhalefet etmesi için kamuoyunu harekete getirir.
- Kâr güdüm ki davrananlarca haber akışına hile karıştırılması ya da bu akışın kısıtlanmasına karşın haber alma özgürlüğü için mücadele etmek, konsey bu amaçla, basının evrimi konusunda sürekli bilgi sahibi olur ve halkı, herhangi bir tehlikeli gelişmeden haberdar eder.
- Kaliteli eğitimi ve araştırmayı teşvik ederek, basının iyileştirilmesi yolunda mücadele vermek.

Basın Konseylerinin Oluşumu;

- 1- Üçlü Karma Basın Konseyleri: Yayın organı sahipleri, gazeteciler ve halktan oluşur (Avusturalya).
- 2- İkili Karma Basın Konseyleri: Gazeteciler ve halktan oluşur (Hollanda).
- 3- İkili profesyonel Basın Konseyleri: Gazete sahipleri ve gazetecilerden oluşur (B.Almanya).
- 4- Yalnızca Gazete Sahiplerinden oluşan Basın Konseyleri: (Japonya).
- 5- Yalnızca Gazetecilerden Oluşan Basın Konseyleri: (İtalya)
- 6- Hükümetin de Temsilci Bulundurduğu Basın Konseyleri: Bunlara Endonezya'da olduğu gibi resmi, Filipinler'de olduğu gibi gayri resmi hükümet temsilcilerinin bulunduğu konseylerde dahildir.

Konseylerin tarihi yönden gelişimine bakıldığında örneğini İtalya'da gördüğümüz yalnızca gazetecilerden oluşan konseylerden, Yayın organı sahipleri, gazeteciler ve halktan oluşan üçlü karma basın konseylerine doğru bir hareket izlenmektedir. Bu sonucu doğuran neden ise gazeteciliğin bir meslek olarak gelişirken kamusal sorumluluğunun bilincine varması, toplumla bir bütün olarak var olduğu ve ona karşı sorumlu olduğu mantığını kavramasıdır. Böylece bir anlamda basın kimin için ve nasıl varolmasını gerektiğini belirleyerek toplumun da özdenetim mekanizmasına az da olma katılımını sağlamıştır. Basın Konseylerinin amacı hiçbir zaman gazetecileri cezalandırmak olmamalıdır. Bu nedenle verilen cezalar teşhir veya kınama şeklindedir. Ancak, seyrek te olsa, gazetecilere meslekten men, para cezalarında uygulandığı görülmektedir.

Konsey modelinin eleştirilenleri genellikle basının gözlemcisi-ningene basın olması gerektiğini, basın dışı katılımlı bir örgüt tarafından denetlenmenin basın özgürlüğüne gölge düşüreceğini savunurlar. Bazıları ise konsey kararlarının mahkemelerde basın aleyhine kullanılabileceği kuşkusunu dile getirirler.

2- Ombudsman:

Ombudsmanlar karar yetkisi olan ve başında meslekten bir yargıç bulunan kuruluşlardır. Bu özdenetim modeli İsveç uygulamasından

esinlenilerek geliştirilmiştir. Bunlar, bir konuyu şikayet olmaksızın e-lealabilecekleri gibi başvuruları da değerlendirirler. Örneğin, İsveç'te uygulanan biçimi ile ombudsman, okuyucuların basınla ilgili şikayetlerini yönelttikleri kişidir. Ombudsman'ın hükümet ile hiçbir bağı yoktur ve maaşı Yayıncılar Derneğindeki gazeteciler tarafından ödenir.

Tüm yayın organlarına karşı sorumlu olan genel ombudsmanların yanında bir gazete ile ilgili ombudsman'lar da vardır. Yani isteyen basın organı, özdenetim amacı ile bünyesinde sadece kendi yayın içeriğini izleyecek bir ombudsman bulundurur. Bu model çerçevesinde ombudsman kurum için yazılı eleştiriler yayınlayarak gazetecilere mesleki sorumluluklarını hatırlatmanın yanısıra haber ve yorumlarla ilgili okuyucu şikayetlerini değerlendirerek gazetede ki yanlışlıkların tekrarlanmasını önlemeye çalışır.

Ombudsman tarafsızlığını koruyabilmek için gazetenin hazırlanma aşamasına katılmaz, gazeteyi okuyucular gibi çıktığı zaman görür. Bunlar gazetenin patronuna ve genel yayın müdürüne karşı sorumlu değildirler. Ayrıca gazetelerinde yayınlanan sütunlarında okuyucu ile gazete arasında iletişim kurup, gazeteye yönelik eleştirileri ve okuyucu şikayetlerini dile getirirler.

3- Gazeteci Odaları:

Avukat Odaları, Tabipler Odaları gibi özdenetim uygulanması sürecinde "Gazeteci Odaları" da oluşturulmuştur. Bu sisteme İtalya'da rastlıyoruz. Söz konusu odalar bir kanunla kurulmaktadır. Gazetecilerin hepsi "Albo" denilen özel bir kütüğe kaydolmak zorundadırlar. Albo'ya kayıtlı 21 yaşını doldurmuş, 18 ay devamlı gazetecilik yapmış ve imtihandan geçmiş profesyonel gazeteciler aralarından dokuz kişi seçerler. Kurulan bölgesel konsey üç yıl süre ile bölgesini yönetir ve denetler. Roma'da, Adalet Bakanlığında merkezi olan Milli Konseye her bölge üç veya daha fazla temsilci gönderir. Milli Konsey adına seçilen dokuz kişilik bir yönetim komitesi İtalyan basınıni yönetmekte ve denetlemektedir. Milli Konseyin yetkileri sınırsızdır: Uyarma, takbih cezaları dışında üyelerini iki aydan bir yıla kadar meslekten uzaklaştırabileceği gibi "Albo"dan adını silmekle meslekten bile atabilir.

Nedeni ve biçimi ne olursa olsun, özdenetim amacı ile ortaya çıkan basın kurallarının temelinde üç ana görüş vardır:

- 1- Günümüzde çok yoğun hale gelen haber akışının, kamuoyu üzerinde yapabileceği zararlı etkilerin denetlenmesi,
- 2- Basın ya da genel olarak iletişim alanında çalışan insanların mesleklerini yerine getirirken karşı karşıya oldukları yoğun baskılardan bir ölçüde uzak kalmak istemeleri,
- 3- Basınla ilgili kuralları geliştiren insanların, çok sınırlı bazı kolların dışında toplumdaki haber ve bilgi akışının hiçbir engelle karşılaşmadan sağlıklı olarak yürümesini istemeleridir.

Demokratik ülkelerin aksine, **sosyalist ülkelerde özenetim sistemi görülmez.** Çünkü bu ülkelerdeki özgürlük anlayışı, iletişim araçlarının toplumsal rolü konusundaki tanımlamalar batı dünyasındakilerden çok farklıdır. Örneği, Sovyetler Birliği Gazeteciler Örgütü, çalışmalarında Marksist-Leninist kurama, komünist partisi ve Sovyet hükümetinin politikalarına bağlı kalmayı görev sayar. Bu sosyalizmin kurulmasını kendisine temel hedef olarak alan bir yönetimin kitle iletişim araçlarında beklentilerine uygundur ve sosyalist ülkelerdeki meslek kuralları da bu doğrultuda şekillenmiştir.

Müeyyidesi

Kendi kendini kontrol sistemi ancak mesleki müeyyidelere dayanabilir. Bunun dışında bir müeyyide aramak, bu sistemin mantığına, espirisine ters düşer. Bu kuruluşların kararlarının ilk akla gelen özelliği manevi etkileridir. Bu herşeyden önce, Basın Konseyi tarafından kamuoyunun bilgisine sunulan genel çağrılar, tavsiyeler, kanaatler ve tavır koymalar için yeterlidir. Kamuoyunun basına verdiği önem gözönünde tutulursa bilhassa bir gazeteciyi, yayıncıyı veya bir basın organını hedef alan bir eleştirinin manevi etkisi küçümsememelidir. Basın Konseyleri şeklindeki kuruluşların teşhirden başka yaptırımları uygulayabilme yetkisi ile donatılması bu kuruluşların niteliği ile bağdaşmaz. Ancak bazı ülkelerde bir eleştirinin sadece yayınlanmasını aşan başka müeyyidelerinde mevcut olduğunu görürüz. Örneğin İtalya'da disiplini temin için, ihtar, iki aydan bir seneye kadar sürebilen yayın yasağı ve birde gazetecilerin meslek listesinden ihracı söz konusu olabilmektedir. Güney Kore'de ihtar, tasvip etmeme ve meslek listesinden ihracı öngörülmektedir. Hindistan Basın Konseyinin yetkileri çok geniştir. Konsey basın ahlak yasalarını çiğnemiş olan gazeteci veya işvereni için soruşturma açar. Konseyi hiç bir kuvvet soruşturmadan alıkoymaz ve konseyin kararları kesindir.

Hiçbir mahkeme tarafından ele alınamaz. Konseyin medeni kanunun verdiği yetkilerle kurulan bir mahkeme kadar yetkisi vardır.

TÜRK HUKUKUNDA HABERLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜ

Anayasanın 25. maddesi düşünce ve kanaat hürriyeti başlığı altında şöyle demektedir. "Herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebeple ve amaçla olursa olsun kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz". 26. madde ise "Herkes düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ve başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini kapsar" hükmünü getirerek düşünce ve kanaatlerin iletişim özgürlüğü içindeki yerini saptamaktadır. Çağdaş hür ve demokratik rejimlerin iletişim özgürlüğünü yaşamsal temel bir ilke olarak kabul edip, bu özgürlüğü anayasal güvence altına almaları bir görev olarak nitelenebilir. 1982 Anayasası Türkiye'de basın özgürlüğünü 28, 29 ve 30. maddelerinde düzenlemiştir. Bu maddelerin içerdiği hükümlere göre, basın özgürdür ve sansür edilemez. Basımevi kurmak, süreli ve süresiz yayınlar çıkarmak, önceden izin alma ve mali teminat yatırma koşuluna bağlanamaz. Devlet, basın ve haber alma özgürlüklerini sağlayıcı önlemleri alır. Yayın yasağı, ancak yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için, yasayla belirtilecek sınırlar içinde konabilir, Süreli ve süresiz yayınları, suç soruşturma ve kovuşturması dışında bir nedenle zapt ve müsadere edilmez hükmünü 128. maddede düzenlemiştir. Süreli yayınlar, devletin ve öbür kamu tüzel kişilerinin araç ve olanaklarından eşitlik ilkesine göre yararlanır (m. 29). Yasalara uygun olarak kurulan basımevi ve eklentileri, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyet'in temel ilkelerine ve millî güvenliğe karşı işlenmiş bir suçtan mahkum olma hali dışında, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alıkonamaz (m. 30). Öte yandan Anayasa'nın sözü edilen düzenlemeleri, basın yoluyla düşünce açıklamalarına bazı hallerde bir sansür getirmekte, dağıtımın önlenmesi konusunda kolluk güçlerine de yetki vermektedir. Bundan başka Basın Kanunu'nun 31. maddesine göre, yabancı ülkelerde basılmış yapıtların yurda sokulmasının Bakanlar Kurulu'nca yasaklanabilmesi, dolaylı biçimde basın özgürlüğü'nün de sınırlanması sonucunu yaratabilir.

Kendi Kendini Kontrol Kavramı

Kendi kendini kontrol kavramı; birbirinden farklı iki anlam taşımaktadır. Şöyle ki: Kavram, basın alanında çalışan bir kimsenin bir olay karşısında ilerideki sorumluluğunu düşünerek, kendi kendini kontrol etmesini ve o olay karşısındaki tutumunu ifade ettiği gibi, basın organlarının yine bu organlar tarafından meydana getirilmiş kurullar tarafından denetlenmesini içerir. Uygulamada kendi kendini kontrol kavramı; basın organlarının kendilerinin meydana getirdiği kurullar tarafından denetlenmesini, yani yukarıdaki ikinci tanımla ifade eder.

Kendi Kendini Kontrol Etmenin Amacı;

Genel Olarak,

Günümüzde, düşünce özgürlüğünün haberleşme özgürlüğü sayesinde fiili bir değer kazanacağı görüşü tartışmasız kabul edilmektedir. Haberleşme özgürlüğü haber, fikir ve kanaatlerin başta basın olmak üzere televizyon ve sinema gibi kitle iletişim araçları ile serbestçe alınması ve yayılması olarak tarif edilmektedir.

Görevin yerine getirilmesi için özgürlük şarttır. Fakat görevde özgürlükten doğmaktadır. Kitle haberleşmesi gibi önemli bir görevi yüklenen hürriyetin bir başı bozukluk değil, amacına uygun bir görevin kullanılması olduğu açıktır. Demek oluyor ki, basının (ve haberleşmenin) görevi gereği olarak, görev yararına denetimi gerekmektedir. Haberleşme özgürlüğü kötü kullanılmaya, amacından saptırılmaya başlayınca devlet haklı olarak basın üzerindeki denetimini arttırmaya çalışır. Oysa, bu basın özgürlüğü için bir tehlike kaynağını oluşturur. İşte bu tehlikeyi önlemenin en önemli şartı, devletin müdahalesini lüzumsuz kılacak ve hür basının bünyesine uygun bir denetim yolunun bulunmasıdır. Özgürlüğün kötüye kullanılması sonucu, basının görevini yerine getiremeyecek bir duruma düşmesini önlemek ve özgür, sorumlu bir basın yaratmak amacıyla denetlenmesi gerekmektedir.

Basının Denetlenmesi Gereksinimi

Kitleye hitap eden modern yayın araçlarının, özellikle basının günümüzde kitle toplumu için taşıdığı önem şüphe götürmez. Çağımızda parlamentonun bir bakıma halkla iktidar arasındaki diyalog bakımından, eski önemini yitirmesine rağmen basın bu ikisi arasında, böyle bir görevi yerine getirerek tek araç olarak kalmaktadır. Demok-

ratik sistem ancak, yurttaşların gerek içte gerekse dışta olup biten siyasal ve ekonomik olaylardan yeterince ve objektif olarak bilgi sahibi olmaları halinde düzenli işleyebilir. Öte yandan demokrasi yurttaşlarca yapılacak sürekli ve yapıcı bir eleştiriye de muhtaçtır. Basının bu bilgi verici ve eleştirici etkinliği modern toplumlarda önemli bir görev olarak kabul edilmiş ve benimsenmiştir. Birçok ülkede pek de uzun olmayan bir zamandan beri basın bu bilgi verici, eleştirici ve fikirlerin biçimlendirilmesinde yardımcı olan faaliyeti bir kamu görevi olarak kabul edilmiştir. Çünkü gazeteler haberlerini serbestçe elde edip, yayabilme hakkını, fikirlerini hür bir şekilde belirtebilme imkanını toplum ve kamu adına isterler. Basının kendine tanınan imkân ve imtiyazları toplum yararına kullanması gerekir. Hür ve demokratik rejimlerde, basının bilgi verici, aydınlatıcı, yönlendirici faaliyeti, toplumsal yaşamın denetleyici gücü olarak kabul edilmiştir.

Bu denetleyici göreve sahip kimseleri kim kontrol edecek veya siyasal iktidar müdahalesi olmaksızın basına verilmiş olan kamu görevinin sorumluluğu, bu bilince sahip kişiler tarafından yerine getirilmesi nasıl sağlanabilir.

Gerçekten, kitle iletişim araçları alanında 20.yy'da meydana gelen hızlı gelişmeler, artık bu araçların teknik güçlüğüne değil de, bu araçların kullanım güçlüğüne yaratmaktadır. Bugün haberleşme artık sosyal bir işlev haline dönüşmüş, Bu görev herhangi bir görevden çok daha fazla sorumluluklar ve tehlikeler taşır duruma gelmiştir.

Günümüzde gerek milletlerarası ve gerekse iç hukuklarda tanınan garantiler, haberleşme özgürlüğünün sağlanmasına yetmemektedir.

Modern çağın sağladığı teknolojik gelişmeler sonucu yığın haberleşme araçlarının toplumlar üzerinde yaptığı etkiler büyük olmakta ve bu yüzden basının kuvveti gün geçtikçe artmaktadır. Kitleler üzerindeki etkisiyle devleşen kuvvetine orantılı olarak basının bir tehlike kaynağı haline geldiği de inkâr edilemez bir gerçektir.

Kendi kendini kontrol, basın özgürlüğünün korunmasına ilişkin tedbirlerin en etkili olanıdır. Bu tedbir, basının kendi kendini kontrolünü sağlayacak ve basın özgürlüğünün suistimalinden doğabilecek, kötü sonuçların böylece meydana gelmesini önleyecek bir düzenin ortaya çıkması ve bu yolla bir basın ahlakının oluşturulması, basın mesleğinin ahlaki kuralları içinde kendi gelişimini, daha sıhhatli şartlar içinde yapması ve bu gelişimde meslek mensuplarının belli bir

dayanışma içinde bizzat kendi kendilerine yardımcı olmaları sağlanacaktır.

Kendi kendini kontrol etme gereğinin diğer bir tarafını, siyasal iktidar, siyasi partiler, baskı grupları, özel kişiler ve kamuoyu oluşturmaktadır. Hemen hemen bütün ülkelerde siyasal iktidar, siyasi partiler, baskı grupları ve hatta özel kişiler, kitle iletişim araçları üzerinde etki yapmak istemektedirler. Bu etkilerin sıkı bir fiili sansür halini alması ve düşünce özgürlüğünün gerçekleşmesini sağlayan haberleşme özgürlüğünün tehlikeye düşmesi mümkündür.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında, basın özgürlüğünün kötüye kullanılmasını önlemek, devletin basın alanına müdahalesini gereksiz kılmak, özgür, sorumlu ve saygın bir basın yaratmak amacı basının kendi kendini kontrolü sistemini doğurmuştur.

Bu yolla sağlanacak bir iç denetim hukuki açıdan da basın alanına bir uygunluk gösterecektir. Özgürlük ve müdahale kavramları birbiriyle bağdaşmasalar bile, toplumsal yaşamda düzenlenmemiş bir özgürlüğünde düşünülmeceğini kabul edersek, aslında bu düzenlemenin özgürlük yararına olduğunu söyleyebiliriz. Bu davranış düzenlemesini kişinin hak ve özgürlüklerine dayanan demokratik ülkelerde normal denetim yolu, müeyyideye bağlanmış kazaî denetimdir. Ancak basın özgürlüğü kamusal bir görevi yerine getirdiğinden, farklı bir denetimi gerektirmektedir. Bu da haberleşme görevinin korunmasını amaçlayan bir iç idari denetimdir. Basının kendi kendini kontrol sisteminin uygulaması 1960'ların başına kadar İsveç (1916) İngiltere (1953), Almanya (1956), gibi ülkelerde görülmüş, 1960'dan sonra Türkiye (1960), Avusturya (1961), Güney Afrika (1962), İsrail (1963), Güney Kore (1964), Hindistan'da (1965) bu sistemleri kurmuşlardır.

Basın Ahlakı Yönünden Kendi Kendini Kontrol

Basın Ahlakı

Gazetecilerin kendilerinden beklenen mesleki ahlak kurallarına uygun hareketlerini sağlamak için, hukuki mevzuat yeterli olmamakta, bu eksiği manevi yaptırımlarla yerine getirmek ve pekiştirmek şart olmaktadır. Çünkü basını hukuki yönden fazla kayıtlamak, hem fikir özgürlüğünün hem de basın özgürlüğünün temel espirisine ters düşer. İşte bu nedenle basında bir meslek ahlakının oluşturulması ve geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Gazetecilerin görevlerini yerine getirirken, nasıl davranmaları gerektiğini gösteren basın ahlakı

kını, diğer bir ifadeyle, söz konusu kişilerin haklarını ve sorumluluklarını belirleyen kurallar olarak tanımlayabiliriz.

Türkiye'de Özdenetim Uygulamaları

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de bu konu yıllardır basın gündemindedir. Türkiye'de özdenetim konusu 1930'lu yıllardan beri tartışılmaktadır. Bu tartışmaları gözden geçirdiğimizde önemli bir durum saptanır, Gazetecilerin ve tüm basın çalışanlarının ortak özlemi, basın üzerindeki yasal engellerin kaldırılıp gerçek anlamda bir basın özgürlüğünün kurulmasıdır. Ancak basının içindeki bulunduğu sorunların çözülmesi ya da en aza indirilmesi amacıyla bir özdenetim mekanizması kurulması konusunda farklı görüşler vardır. Bugüne kadar olan gelişmelere bakıldığında gazetecilerin gidecek mesleki sorunlarını kendi içlerinde çözmeyi amaçladıkları görülür.

Türk basını özdenetim sistemindeki ilk ciddi denemesini 1960 yılında yapmıştır. 27 Mayıs ihtilalinden sonra basınla ilgili bütün yasaların uygulamadan kaldırılması basında bir özgürlük ortamı yaratmıştır. Bu özgürlüğü korumak ve gelebilecek olası sınırlamaları önlemek için Basın Şeref Divanı ve Basın Ahlak Yasası'nı hazırladı.

Ağustos 1960'da çalışmalarına başlayan Basın Şeref Divanı çok kısa bir sürede etkisini kaybetti. 1967 yılına gelindiğinde Divan, işlerliğini tamamen yitirmiştir.

Basın Şeref Divanı

24 Temmuz günü sansürün kalkmasının 50. ve ilk Türk gazetesinin 100. yıldönümü nedeni ile düzenlenen törende Basın Ahlak Yasasına uymayı kabul eden gazete, dergi ve ajans yöneticileri ile mesleki kurumların başkanları taahhütnameyi imzaladılar.

Taahhütname

Hürriyete liyakatin başta gelen şartının, hürriyet içinde kendi kendini kontrol edebilmek olduğuna inanan Türk Basın kuruluşları, demokrasinin temel unsurlarından olan Basın hürriyetinin topluma ve demokratik düzene en yararlı bir yolda işlemlerini sağlamak için tertip ettikleri "Ahlak Yasasına" ve bu yasayı yürütmekle görevli Basın Şeref Divanının kararlarına uymayı kabul ve taahhüt ederler. Türkiye'de 132 kuruluş yasaya ve Basın Şeref Divanının alacağı kararlara uymayı kabul etmişlerdir. Kendi kendini kontrol sistemi ilk kurulduğu andan itibaren bütün Türk Basını kapsayan bir nitelik kazanmıştır. Basın Ahlak Yasası ve Dayandığı Temel İlkeler;

Ağustos 1960'da Basın Şeref Divanı üyelerinin belli olmasıyla yürürlüğe giren sistemin özellikleri şu noktalarda toplanıyordu. 10 maddelik Ahlak Yasası, bir yandan yasaklayıcı hükümler getirirken, diğer yandan da basın mensuplarına uymaları gereken bir takım görevler yükliyordu.

Yasaklanan Hususlar;

- Gazetecilik mesleğini, ahlaka aykırı özel amaç ve yararlar alet etmek ve kamu yararına zarar verici bir şekilde kullanmak,
- Müstehcen yayında bulunmak,
- Galiz kelimeler kullanmak,
- Şeref ve haysiyetlere karşı haksız yayın yapmak,
- Kamu yararını ilgilendirmeyen hallerde, kişilerin özel hayatlarını küçük düşürücü şekilde teşhir etmek,
- İftira ve isnatta bulunmak,
- Dini istismar etmek,
- Gerçeklerden maksatlı olarak ayrılmak,
- Kişisel kanaat ve görüşlere haberlerin metinlerinde yer vermek,
- Kamu yararı mutlak lüzum göstermedikçe mahrem kaydıyla verilen bilgileri yayınlamak,
- Haber başlıklarında, haberin ihtiva ettiği hususları tahrif etmek.

Gazetecilere yüklediği görevler ise,

- Doğruluğu şüphe uyandırabilen ve tahkiki gazetecilik imkânları içinde bulunan haberleri yayınlamadan önce tahkik etmek,
- Haber kaynaklarının mahremiyetini korumak ve kendisine verilen sırlara saygı göstermek,
- Ambargolara uymak,
- İlan niteliğindeki yayınların, ilan olduklarını tereddüte yer bırakmayacak şekilde belirtmek,
- Yanlış verilen bilgilerden dolayı yollanan haklı cevap veya tekzipleri en kısa zamanda ve yanlış verilmiş bilginin tesirini giderecek şekilde yayınlamak,

Basın Ahlak Yasasına uymayı taahhüt eden gazeteciler, Basın Şeref Divanınca alınan kararları ve çıkarılan bildirimleri yayınlamak zorunda idiler. Ayrıca taahhütnameyi imzalamış mevkuteler, her sayılarının kolayca görülebilecek bir yerinde Basın Ahlak Yasasına uymayı taahhüt ettiklerini belirteceklerdir,

Basın Şeref Divanının aldığı kararları ve bildirimleri kamuoyuna duyurması öngörülmüş, bu bildirimlerin yasaya uymayı taahhüt eden bütün yayın organlarında yayınlanması zarureti konmuştur. Bu nedenle, Türk Basınında kendi kendini kontrol sistemi kurulurken düşünülen müeyyide bu mecburiyetten doğan "teşhir"den ibaretti. Ahlaki nitelik taşıyan kuralların maddi ve cezai müeyyidelere dayanması uygun görülmemiştir. Teşhirin kamuoyunda yasayı ihlal eden gazetecilerin itibarını sarsacağına göre yeterli etkide bir yaptırım olacağı ümit edilmiştir.

Türk Basını, eski saygınlığını kazanmak, kendine düşen asal görevlerini yerine getirmek, siyasal iktidarın basına karşı olumsuz tutum ve davranışlarını yok etmek ve hepsinden önemlisi basın özgürlüğünü korumak ve geliştirmek için Kendi Kendini Kontrol Sistemini kurup etkinliğinin sağlanması gereksinimini şiddetle duymaktadır. Anılan bu gereksinimi giderme çalışmaları 1986 yılında başlayacak, 1988 yılında "Basın Konseyi" şeklinde ürününü verecektir.

Basın Konseyi

Türk Basını gönüllü bir kendi kendini kontrol kuruluşunun öneme inanarak Basın Konseyini kurmuştur. Basın Konseyi üç organdan oluşmaktadır. Basın Konseyi Üyeler Kurulu, Basın Konseyi Temsilciler Kurulu, Basın Konseyi Yüksek Kuruludur.

Basın Konseyi Sözleşmesi

Özgürlükçü bir demokratik sistemin temel taşı olan, halkın gerçekleri öğrenme hakkını savunmak; özgür ve sorumlu bir basını yaşamamızın bir parçası haline getirmek; basının ve basın mensuplarının, meslek uygulamalarını, özgür ve saygın bir basından beklenebilecek düzeyde sürdürmelerine yardımcı olmak üzere, bu amaçları Basın Meslek İlkeleri şeklinde düzenleyip benimseyen gazetecilerin imzaladıkları bu sözleşmeyle bir Basın Konseyi kurulmuştur.

Basın Konseyi 16 maddelik Basın Meslek İlkeleri'ni meydana getirmiştir. Bunlar aşağıda sıralanmıştır.

Basın Meslek İlkeleri

- Yayınlarda hiçkimse, ırkı, cinsiyeti, sosyal düzeyi ve dini inançları nedeniyle kınanamaz ve aşağılanamaz.
- Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlak anlayışını, din duygularını aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı ya da incitici yayın yapılamaz.
- Bir kamu müessesesi olan gazetecilik mesleği ahlaka aykırı özel amaç ve çıkarlara alet edilemez.
- Kişileri ve kuruluşları eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliği taşıyan ifadelere yer verilemez,
- Kişilerin özel yaşamı, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında, yayın konusu olamaz.
- Soruşturulması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olunmaksızın yayınlanamaz.
- Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmedikçe yayınlanamaz.
- Bir basın organının dağıtım süreci tamamlanmadan o basın organının özel çabalarla gerçekleştirdiği ürün, bir başka basın organı tarafından kendi ürünüymüş gibi kamuoyuna sunulamaz. Ajanslardan alınan özel ürünlerin kaynağının belirtilmesine özen gösterilir.
- Suçlu olduğu yargı kararıyla belirlenmedikçe hiç kimse suçlu ilan edilemez.
- Yasaların suç saydığı eylemler, gerçek olduğuna inandırıcı makul nedenler bulunmadıkça kimseye atfedilemez.
- Gazeteci kaynaklarının gizliliğini korur. Kaynağın kamuoyunu kişisel siyasal, ekonomik ve benzeri nedenlerle yanıltmayı amaçladığı halter bunun dışındadır.
- Gazeteci, mesleğin saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumla haber araştırmaktan sakınır.
- Şiddet ve zorbalığı özendirici yayın yapmaktan kaçınılır.

- İlan ve reklam niteliğindeki yayınların bu nitelikleri tereddüte yer bırakmayacak şekilde belirtilir.
- Yayın tarihi için konan zaman kaydına saygı gösterilir.
- Basın organları, yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı duyarlar.

Basın organları farklı modeller uygulayabilecekleri gibi gazeteciler ve gazete sahipleri de ayrı ayrı yapılar oluşturabilirler. Ancak basını sınırlayan yasalar her tür yapılanma da gözardı edilmemelidir ve konseylerin ikinci bir sansür aracı olmalarına izin verilmemelidir.

Ortak amaç, basının okuyucu ile arasında sağlıklı bir diyalog kurması, saygınlığını arttırması ve kamuoyunu aydınlatma görevini en iyi biçimde yerine getirmesi ise, basın organlarının tek bir özdenetim modeli üzerinde anlaşmamaları ya da her birinin farklı bir yöntem izlemesi sorun değildir. Çünkü böyle bir amaçla yola çıkan basın farklı yollar izlese de mesleki sorumluluk açısından ortak bir noktada buluşacaktır.

SEMİNERLER VE SÜRELİ YAYINLAR

- Basının Kendi-Kendini Kontrolü Semineri, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Türkiye Basın Enstitüsü, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1968.
- Basın Özgürlüğü ve Basın Konseyi, Parlamento Muhabirleri Derneği Yayınları 2, Ankara, 1986.
- Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, Hürriyet Vakfı, 1983.
- Çağdaş Basın, ÇGD Yayın Organı Ankara, Temmuz 1987/Ocak 1988.
- İletişim Dünyası, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu İletişim Komitesi Yayını Temmuz-Ağustos 1987/Eylül-Ekim 1986.
- Özgür Bir Toplumda Basının Görevi, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları 9, İstanbul 1986.
- Türk Basınının Sorunları Sempozyumu, Ankara, 26-27 Mayıs 1986 Ankara Üniversitesi B.Y.Y.O. Yayını.

KAYNAKÇA

- Alemdar, Zeynep : Oyunun Kuralı-Basında Özdenetim. Ankara, 1988.
- Dönmezer, Sulhi : Basında Oto-Kontrol. İ.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, 1969, Cilt 34, s. 1-4.
- Etkili, Gül : Türk Basınında Sansür-Oto-Sansür. İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1978.
- Oğraş, Nurten : Basının Kendi Kendine Kontrolü. İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- Savaş, Nuran : Kitle İletişim Araçlarında Oto-Kontrol. İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- Tikveş, Özkan : Basının Kendi-Kendini Kontrol Sisteminin Hukuki Yönü. İ.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, 1969, Cilt 34, s. 1-4, s. 192.